

Historia konserwacji pewnej skrzynki na kosztowności

Janusz Kazimirowicz
Muzeum-Zamek w Łańcucie

Wiele lat temu zwrócono się do mnie, młodego wówczas – z zaledwie kilkuletnim stażem pracy – konserwatora **zabytkowych mebli, z prośbą o przeprowadzenie konserwacji pewnego przedmiotu.** Od właściciela obiektu, osoby prywatnej, dowiedziałem się tylko tyle, że jest to skrzynka z metalowymi okuciami niewiadomego pochodzenia i niedatowana. Po przeróbkach używana była jako skarbonka na datki w pewnym kościółku na terenie południowo-wschodniej Polski. Przystępując do konserwacji obiektu, nie zdawałem sobie sprawy, z jakim meblem mam do czynienia, jakie tajemnice kryje, gdzie i kiedy został wykonany.

Celem niniejszego artykułu jest porównanie skrzynki, która była przedmiotem konserwacji, z podobnymi meblami będącymi w posiadaniu muzeów europejskich, antykwariatów, znajdującymi się w zbiorach prywatnych oraz występującymi w opisach i na zdjęciach odnalezionych w publikacjach. Pozwoliło to na identyfikację przedmiotu i ustalenie jego przeznaczenia. Na podstawie dokumentacji ikonograficznej i konserwatorskiej przeprowadzono analizę i sformułowano wnioski.

Opis inwentaryzacyjny

Skrzynka z wiekiem i odkładaną do poziomu ścianką czołową przeznaczona była do przechowywania kosztowności. Mebel w kształcie prostopadłościanu o wymiarach: 27,8 cm wysokości, 43,6 cm szerokości oraz

28,3 cm głębokości wykonany został z litego drewna dębowego, pokryty fornirem z drewna gwajakowego i ozdobiony mosiężnymi okuciami. Na wieku oraz ścianie czołowej odkładanej okleinowany płatami forniru w technice „drewna ostrygowego”. Określenie to jest dosłownym tłumaczeniem angielskiego terminu *oysterwood* stosowanego do fornirów ciętych pod kątem prostym lub pod dużym skosem, w poprzek małych gałęzi szczodrzeńca, orzecha, drewna gwajakowego lub oliwnego. Dzięki temu usłojenie przypomina muszlę ostrygi. Początkowo technikę tę stosowano w Holandii, później w czasach panowania Karola I (1625–1649) wprowadzono w Anglii, gdzie używano jej od końca XVII do połowy XVIII wieku¹.

Fot. 1. Wieko skrzynki po zdemonstrowaniu okuć i częściowym usunięciu warstwy wosku. Widoczny charakterystyczny układ słoików (tzw. „muszla ostrygi”)

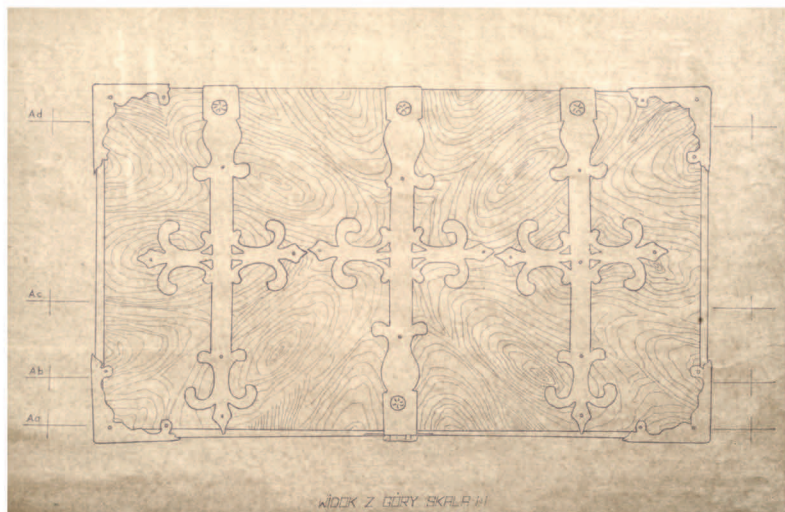
Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska. Konserwacja skrzynki na kosztowności. Opis inwentaryzacyjny, Łańcut 1990 [mps], fot. M. Kosior, w trakcie konserwacji obiektu

Na ściankach bocznych fornir ułożono w „jodełkę” i jej lustrzane odbicie (*reverse diamond* – termin amerykański), w wyniku czego powstały cztery pola.

Wieko okute było trzema ozdobnymi, taśmowymi zawiasami odlanymi z mosiądzu z motywami w kształcie stylizowanych lilii. Do środkowego okucia przymocowano kolejny żelazny zawias oraz element z dwoma wystającymi zębami, które wchodziły w rygle zamka. W narożnikach

■ 1 W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska. Konserwacja skrzynki na kosztowności. Opis inwentaryzacyjny, Łańcut 1990 [mps], s. 2.

skrzynki znajdowały się dekoracyjnie wycięte okucia zakończone bardziej uproszczonymi kształtami lilijek. Konstrukcja wieka była ramowa, tworzyły ją trzy listwy – dwie równoległe do krótszych boków i jedna do boku dłuższego – od strony zawiasów, pomiędzy nimi znajdowała się deska (rys. 1, 1a).

Rys. 1. Wieko skrzyni z widocznym układem okuć

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., rys. J. Kazimirowicz, 1990 rok

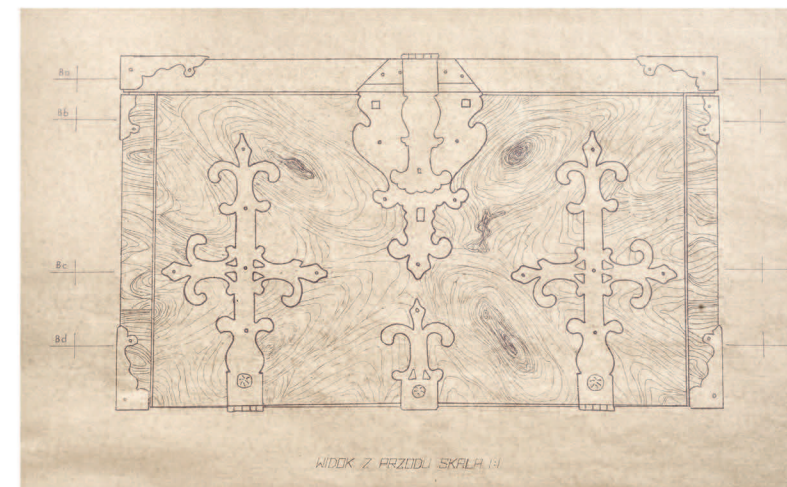

Rys. 1a. Przekrój poziomy wieka skrzyni z widoczną konstrukcją ramową

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., rys. J. Kazimirowicz, 1990 rok

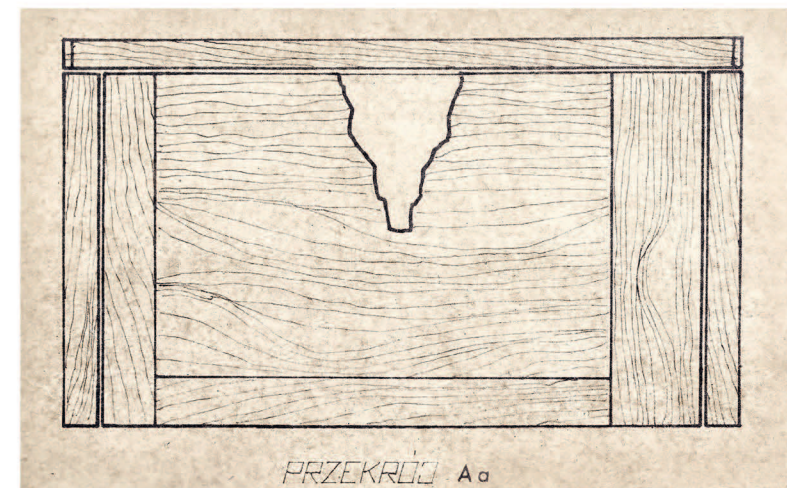
Lico wieka od wewnątrz pokrywał fornir wykonany z palisandru. Ścianka czołowa odkładana ozdobiona była trzema analogicznie wykonanymi zawiasami taśmowymi (środkowy zredukowany do samej lilijki) oraz dekoracyjnie wyciętym z blachy mosiężnej szyldzikiem zasłaniającym otwór, w którym umieszczony był dwuryglowy zamek. W górnej części płyty czołowej od wewnątrz przymocowane zostały dwa żelazne elementy do blokowania płyty ustawionej w pozycji pionowej.

Konstrukcja ścianki czołowej odkładanej wykonana została w identyczny sposób jak wieko (rys. 2, 2a).

Rys. 2. Ścianka czołowa odkładana z widocznym układem okuć

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., rys. J. Kazimirowicz, 1990 rok

Rys. 2a. Przekrój pionowy ścianki czołowej odkładanej z widoczną konstrukcją ramową

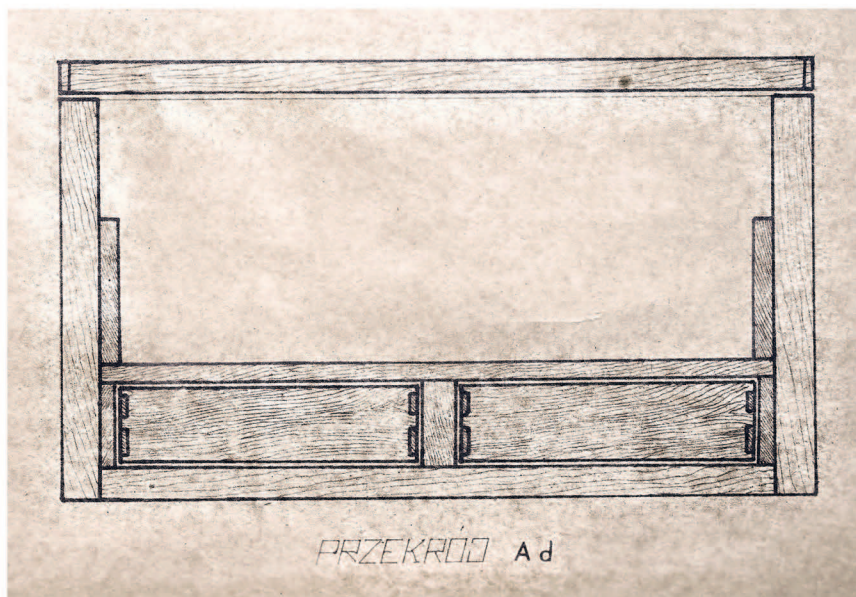
Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., rys. J. Kazimirowicz, 1990 rok

Zawias umieszczony na środku dolnej partii znajdował się w części wypełniającej konstrukcję ramową. Górna krawędź została sfazowana, tworząc miejsce na przylgę wieka.

Na obu ściankach bocznych przymocowane były po dwa listwowe okucia, wykonane dekoracyjnie w sposób analogiczny jak opisane wyżej. Jedynie lilijki boczne były od środka zredukowane, w nich zaś umocowano koluszkę (zamocowania) uchwytu antabkowego.

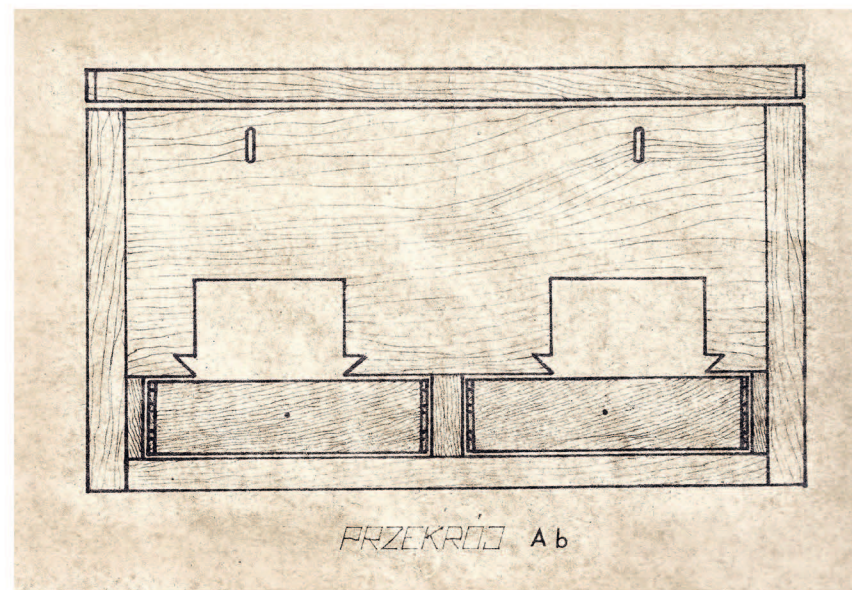
Ścianka tylna fornirowana była palisandrem, przechodziły przez nią trzy mosiężne listwy lekko zwężone na środku, o fazowanych krawędziach, stanowiące przedłużenie okuć na wieku, przymocowane trzema ozdobnymi mosiężnymi guzami.

Wszystkie ścianki wewnątrz skrzynki fornirowane były palisandrem. W narożnikach znajdowały się małe listwowe wsporniki z wklęsłą żłobinką na całej wysokości. Były to prawdopodobnie wsporniki pod kasetkę lub półkę (rys. 3). Ścianki boczne o sfazowanych górnych krawędziach (miejsce na przylgi wieka) ujmowały cofniętą drugą ściankę wewnętrzną czołową. Poniżej górnej krawędzi widoczne były prostokątne otwory, przez które przechodziły zęby blokujące czołową ściankę odkładaną (zasuwki zamontowane były od wewnątrz).

Rys. 3. Przekrój poprzeczny skrzynki z widocznymi szufladami i wspornikami pod półkę

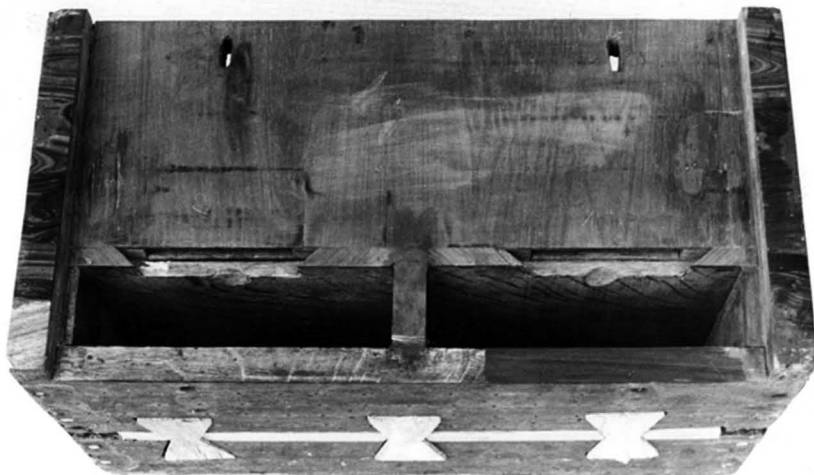
Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., rys. J. Kazimirowicz, 1990 rok

Rys. 3a. Przekrój poprzeczny ścianek czołowej i wewnętrznej z widocznymi gniazdami do szufladek, nad nimi – komory skrytek

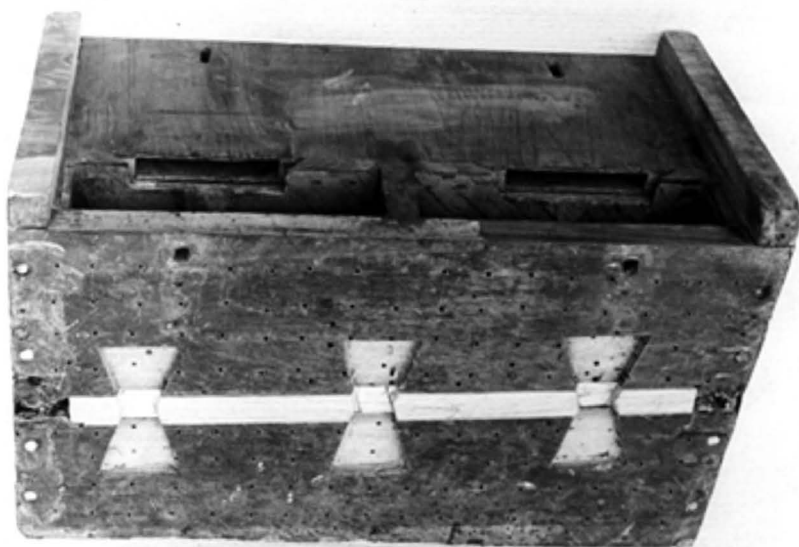
Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., rys. J. Kazimirowicz, 1990 rok

Po odchyleniu czołowej ścianki odkładanej u dołu skrzynki ukazywały się dwie szufladki. Pierwsza po lewej stronie była oryginalna, wykonana z drewna dębowego (ścianka lica fornirowana była palisandrem o grubości około 1,5 mm), druga po prawej stronie – wtórna, zrekonstruowana z drewna iglastego i bez okleiny. Ścianki szufladek połączone zostały rodzajem złącza stolarskiego na tzw. *jaskółczy ogon* i na styk. Nad nimi, w nadsuwnicy o grubości około 1,2 cm, widoczne były gniazda – miejsca po dwóch brakujących malutkich i płytkich szufladach o ściętych końcach, które po wsunięciu blokowały dostęp do skrytek umieszczonych w wewnętrznej ścianie czołowej (rys. 3a).

Fot. 2. Środek skrzynki ze zdemontowaną ścianką czołową. Nad komorami wyciągniętych szuflad widoczne gniazda po dwóch malutkich i płytkich szufladach o ściętych końcach

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, w trakcie konserwacji obiektu

Fot. 3. Środek skrzyni. Widoczne dwie wyłobione skrytki w krawędzi wewnętrznej ścianki czołowej. Dostęp do skrytek blokowały wsunięte szufladeczki o ściętych końcach

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, w trakcie konserwacji obiektu

W ściankach bocznych znajdowały się dwie długie śruby (spełniały one dodatkową rolę, o czym później) przechodzące pionowo na wylot, scalające boki z dnem. Gwoździe i śruby wykonano ręcznie, a cała konstrukcja klejona była na styk.

Stan zachowania

Omawiany mebel był bardzo zniszczony, miał liczne ubytki formu, pęknięcia, spęcherzenia oraz bardzo duże zabrudzenia na całej powierzchni. Na wieku widoczny był wydłutowany prostokątny otwór z okresu „przerobienia” skrzynki na skarbonkę. Podczas jego wykonywania nastąpiło pęknięcie wieka wzdłuż listew konstrukcji ramowej.

Fot. 4. Wieko skrzynki z widocznym otworem do wrzucania monet, dużym pęknięciem i śladem po brakującym (ale zachowanym) ozdobnym okuciu mosiężnym, przedłużeniu listwy zawiasu

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, przed konserwacją obiektu

Fot. 5. Fragment wieka skrzynki z widocznym podłużnym otworem do wrzucania monet

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, przed konserwacją obiektu

W bardzo złym stanie zachowało się zaatakowane przez drewnojady dno, tkanka drewna była spróchniała, a na środku, wzdłuż całego dłuższego boku powstał podłużny ubytek (fot. 6).

Fot. 6. Dno skrzynki z widocznym podłużnym ubytkiem w tkance drewna i wygiętą mosiężną listwą zawiasu

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, przed konserwacją obiektu

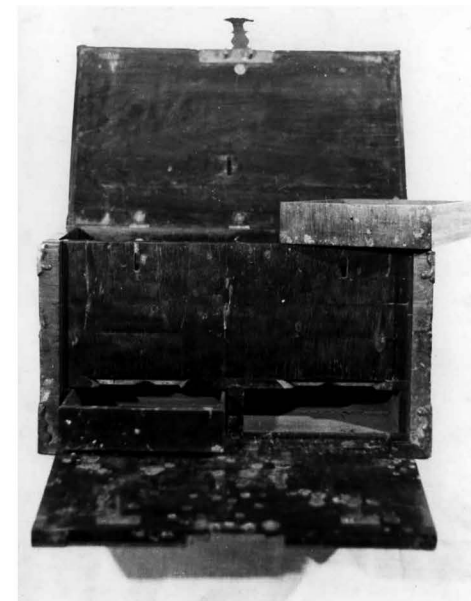
Na tylnej ścianie skrzynki widoczne były ubytki forniru i liczne pęcherze powietrzne.

Fot. 7. Ścianka tylna z widocznymi licznymi odspojeniami okleiny (pęcherze powietrzne) i brakującą (ale zachowaną) mosiężną listwą zawiasu

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, przed konserwacją obiektu

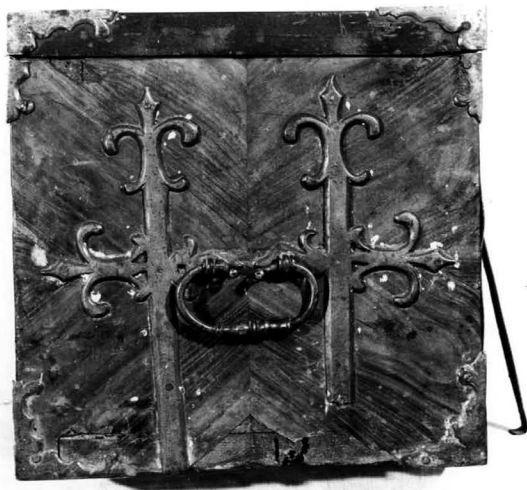
Inne drobne ubytki powstały na czołowej ścianie odkładanej – w końcówkach mosiężnych lilijek oraz w okuciach narożników. Nie zachowały się płaskie szufladeczki zasłaniające schowki. Jedna z szuflad została dorobiona, nosiła ślady konserwacji sprzed wielu lat (fot. 8).

Fot. 8. Skrzynka z otwartym wiekiem i odkładaną ścianką czołową. Widoczna wyciągnięta i położona na skrzynce po prawej stronie wtórna prawa dolna szuflada. Brak szufladeczek ze ściętymi bokami

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, przed konserwacją obiektu

Na ścianie bocznej znajdowała się ułamana dolna część prawego okucia, a po prawej stronie widoczna była wygięta listwa zawiasu na ścianie tylnej.

Fot. 9. Bok skrzynki z widocznymi ubytkami forniru i wygiętą mosiężną listwą zawiasu

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, przed konserwacją obiektu

W prawym przednim narożniku, przy dnie zachowała się trójkątna wstawka z drewna dębowego. W meblu nie było zamka. Został kiedyś wymontowany, najprawdopodobniej w czasie próby otwierania skrzynki na siłę i bez użycia kluczyka.

Fot. 10. Przód skrzynki z otwartym wiekiem i odkładaną ścianką czołową z widocznym trójkątnym gniazdem powstałym po wyciągnięciu zamka

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, przed konserwacją obiektu

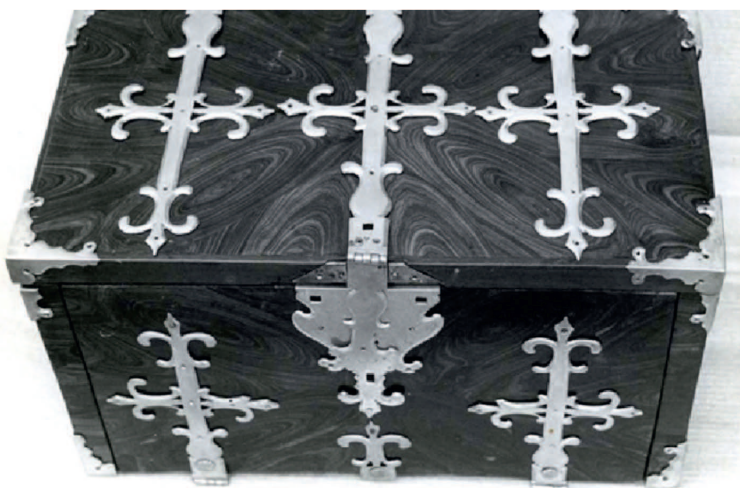
Uchwyty blokujące odkładaną ściankę czołową wydawały się być wtórne, gdyż gniazda, w których się znajdowały, miały nieco inne wymiary. Wieko i ścianka czołowa uległy lekkiemu spaceniu.

Przebieg prac konserwatorskich

Zabiegi konserwatorskie podjęte przy omawianej skrzynce trwały od 12 października 1989 roku do 2 czerwca 1990 roku i przebiegały następująco:

- wstępne oczyszczenie obiektu z zabrudzeń powierzchniowych metodą chemiczną,
- ocena stopnia zniszczenia obiektu,
- ustalenie właściwego toku postępowania konserwatorskiego,
- wymiarowanie i wykonanie rysunków roboczych do dokumentacji,
- prowadzenie dokumentacji fotograficznej z przebiegu prac konserwatorskich,
- demontaż ozdobnych okuć,
- demontaż wieka i ścianki przedniej skrzyni,
- dezynsekcja fragmentów drewna zaatakowanego przez drewnojady,
- wstrzykiwanie do otworów wylotowych środka chemicznego (Antox),
- nawiercenie w dnie skrzyni siatki otworów do iniekcji Antoxu w celu zwiększenia penetracji impregnatu w tkance drewna,
- wzmocnienie Paraloidem spróchniałych części dna skrzyni,
- usunięcie powłoki wykończeniowej (wosku) z powierzchni obiektu metodą chemiczno-mechaniczną przy użyciu terpentyny, waty stalowej i papieru o bardzo drobnej gradacji,
- prostowanie spaczonego i rozchwieanego wieka skrzyni,
- wklejenie kołków dębowych w boki wieka skrzyni,
- zalewanie klejem stolarskim i uzupełnienie kitem drzewnym pęknięcia zakołkowanego i zaflekowanego otworu,
- zaślepienie wtórnego otworu w środkowej części wieka,
- prostowanie i kołkowanie ściany przedniej,
- wklejenie kołków dębowych w dno i ścianki boczne,
- wycięcie pasa wzdłużnego spróchniałego drewna w dnie skrzyni,
- wklejenie w uprzednio wycięty pas fleka dębowego,
- wydłutowanie gniazd i wklejenie dodatkowych wzmocnień dębowych na tzw. *jaskółczy ogon*,
- wklejenie licznych wstawek forniru na ścianach bocznych obiektu,
- uzupełnienie kitem drzewnym licznych spękań, rys, drobnych ubytków w fornirze na całej powierzchni skrzyni, szlifowanie wszystkich kitów i wstawek,

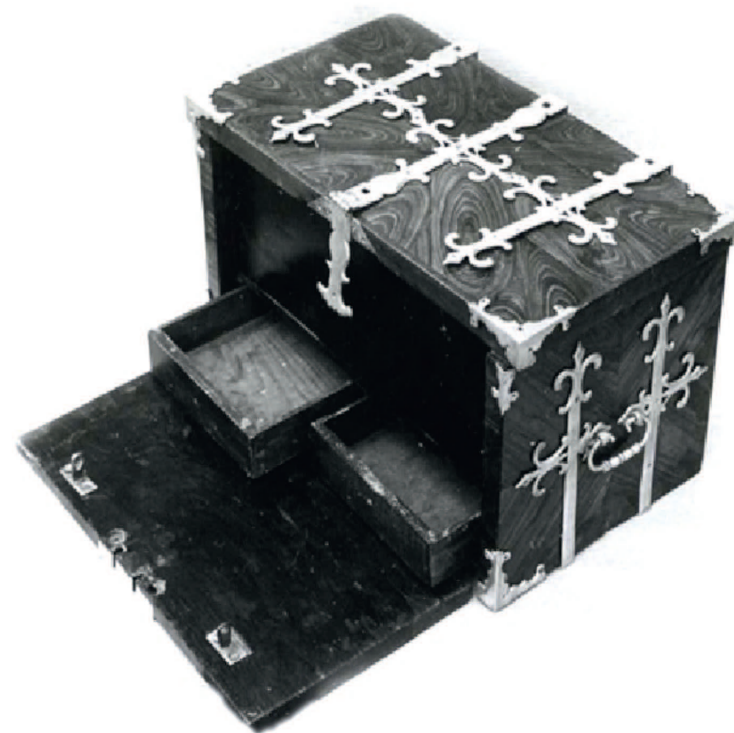
- podbarwienie wstawek wodnymi bejcami torfowymi,
- czyszczenie chemiczne okuć ozdobnych,
- dorabianie brakujących części skrzyni, spełniających rolę konstrukcyjną,
- dorabianie brakującej półki kasetowej,
- rekonstrukcja dwóch brakujących szufladeczek o skośnych bokach do skrytek,
- wklejenie do szufladek brakujących tasiemek uchwytowych,
- wykonanie prób woskowania,
- wstępne woskowanie czystym woskiem pszczelim z dodatkiem terpentyny balsamicznej i kalafonii,
- woskowanie na średni połysk, tzw. półmat, wszystkich powierzchni mebla,
- wstępne złożenie skrzyni i montaż okuć,
- dorobienie brakujących gwoździ mosiężnych,
- końcowy montaż skrzyni i okuć ozdobnych,
- końcowe woskowanie całego mebla,
- wykonanie fotografii po konserwacji².

Fot. 11. Skrzynka po konserwacji bez zamontowanych śrub i gwoździ wbitych w ozdobne okucia, widok z przodu

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, 1990 rok

■ 2 W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., s. 8–9.

Fot. 12. Skrzynka po konserwacji bez zamontowanych śrub i gwoździ wbitych w ozdobne okucia, z otwartą ścianką czołową i wysuniętymi szufladkami

Źródło: W.K. Wojtowicz, Dokumentacja konserwatorska..., fot. M. Kosior, 1990 rok

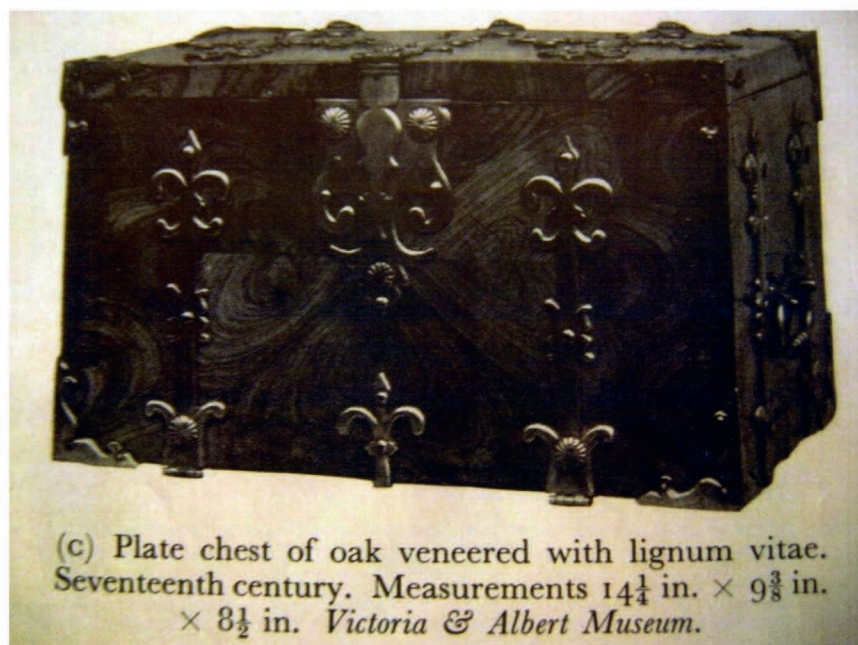
Komentarz

Omawiany obiekt był meblem oryginalnym – skrzynką na kosztowności (ang. *Jewel Chest*), nazywanym również kuferkiem, skarbczykiem lub sepetem (wyraz przejęty z języka tureckiego)³. Powstał około 1680–1690 roku na terenie Anglii. Pewien niepokój co do datacji może budzić wykorzystanie palisandru, gdyż wszedł on w użycie w 1. połowie XVIII wieku. Niektóre źródła książkowe podają jednak, iż okleina palisandru była używana w meblach już pod koniec XVII wieku⁴. Tezę dotyczącą jego pro-

■ 3 „Sepet w XVII i 1. poł. XVIII w. kufer, skrzynia, zwykle ozdobna, okuta, z drzwiczkami albo opuszczaną ścianką, z szufladami, używana głównie w podróży do przechowywania kosztowności, papierów, drobiazgów; tur., »kosz«”: W. Kopaliński, *Słownik mitów, tradycji i kultury*, Warszawa 1991, s. 1055.

4 I. Grzeluk, *Słownik terminologiczny mebli*, Warszawa 2000, s. 505.

weniencji potwierdzać mogą: sposób dekoracji wieka i ścianki czołowej rozpowszechniony w XVII-wiecznej Holandii i pod koniec XVII wieku w Anglii, gdzie zastosowanie tak zwanego forniru z „drewna ostrygowego” miało miejsce jeszcze na początku XVIII wieku, oraz zachowane w Anglii trzy prawie identyczne meble datowane na XVII wiek. Jeden z nich znajduje się w Londynie w zbiorach Muzeum Victorii i Alberta, a jego opis zamieszczono w trzecim tomie *The Concise Encyclopaedia of Antiques*⁵.

(c) Plate chest of oak veneered with lignum vitae. Seventeenth century. Measurements 14¼ in. × 9⅜ in. × 8½ in. Victoria & Albert Museum.

Fot. 13. Skrzynka znajdująca się w zbiorach Muzeum Wiktorii i Alberta w Londynie⁶

Źródło: *The Concise Encyclopaedia of Antiques*, London 1957, vol. 3, tabl. 128 (il. C)

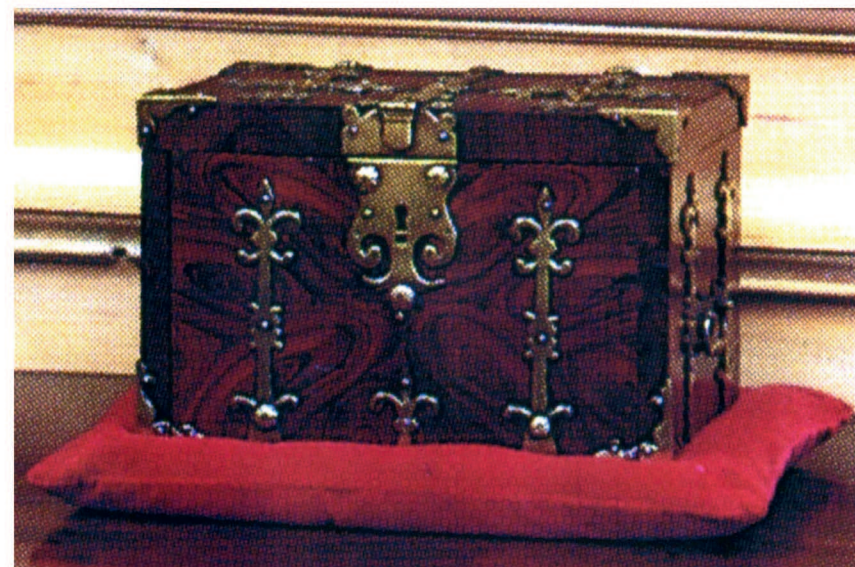
Mebel ten wykonany został z drewna dębowego i okleinowany fornirem z drewna gwajakowego. Układ słoików jest jednak odmienny – fornir tworzą figury osiowe, w literaturze amerykańskiej zwane *book form side matched*, inne są także wymiary mebla. Podobnie nieco inny kształt mają też okucia. Rozmieszczenie ich jest prawie identyczne, jak na obiekcie będącym przedmiotem niniejszego opracowania, zwanym dalej „meblem polskim”, ale są mniej ozdobne w partii środkowej i skromniejsze. Zasto-

■ 5 *The Concise Encyclopaedia of Antiques*, London 1957, vol. 3, tabl. 128 (il. C).

6 Wymiary obiektu znajdują się na fot. 13: „14 1/4 in. x 9 3/8 in. x 8 1/2 in.”, rozmiary podane zostały w calach, po przeliczeniu na centymetry: 36,2 cm x 23,8 cm x 21,6 cm.

sowanie bardziej rozbudowanych okuć w meblu polskim podyktowane zostało jego większymi wymiarami i dlatego wiązało się z koniecznością pełniejszego zagospodarowania większej powierzchni ścianek. Trochę inny, chociaż bardzo podobny, jest szyldzik zakrywający zamek. Na ściankach bocznych umieszczono również okucia i uchwyty antabkowe, które wydają się być podobne do zastosowanych w meblu polskim. Skrzynka ta nie ma najprawdopodobniej odkładanej ścianki czołowej.

Znacznie bliższe podobieństwo można dostrzec w meblu, który w 1988 roku był w posiadaniu angielskiego antykwiariatu H.W. Keil Ltd (Tudor House, Broadway, Worcestershire) specjalizującego się w meblach z XVII i XVIII wieku. Wzmianka o tym antykwiariacie i zdjęcie skrzynki znajdują się w książce *The Grosvenor House Antiques Fair*⁷.

Fot. 14. Skrzynka, która w 1988 roku była w posiadaniu londyńskiego antykwiariatu H.W. Keil Ltd

Źródło: *The Grosvenor House Antiques Fair 9th–18th June 1988*, London 1988, s. 192

Okucia wprawdzie są niemal identyczne jak w omawianej skrzynce, ale sposób dekoracji fornirem ścianki przedniej zbliża ją bardziej do mebla polskiego. Występuje na nim bardzo podobny układ słoików z główną kompozycją diagonalną. W tym przypadku nie są niestety znane wymiary skrzynki. Na fotografii zauważyć można, że ma odkładaną ściankę czołową. Krawędź wieka jest pokryta fornirem o układzie „ostrygowym” (podobnie jak w skrzynce ze zbiorów Muzeum Victorii i Alberta), co w meblu polskim nie zachowało się, gdyż fornir został zeszlifowany

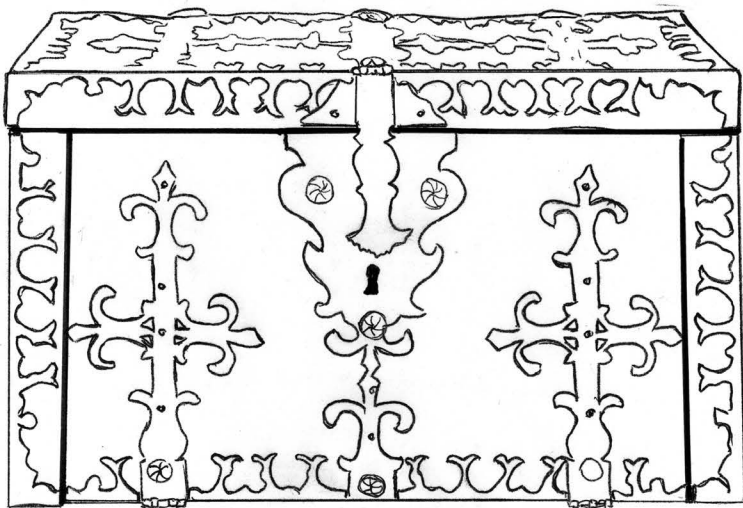
■ 7 *The Grosvenor House Antiques Fair 9th–18th June 1988*, London 1988, s. 192.

(zniszczony) w wyniku złej, nieprofesjonalnej konserwacji. Znajduje się jedynie wtórne okucie umieszczone na środku krawędzi wieka, którego brak w obiekcie z muzeum w Londynie.

Zniszczenia

W meblu będącym przedmiotem niniejszego opracowania zniszczeniu najszybciej uległa powłoka wykańczająca znajdująca się na powierzchni, w tym przypadku – warstwa wosku, który był w licznych miejscach wytarty, wyblakły i mocno zabrudzony, co rzutowało na małą wyrazistość rysunku drewna i czytelność powierzchni fornirowanych. Powłoka wosku, z racji wyblaknięcia i długotrwałego wpływu światła dziennego, przyczyniła się do odbarwienia drewna – fornirowanego, zatracenia jego oryginalnego koloru, co czasem powodowało błędną identyfikację gatunku fornirowanego. W przypadku omawianej skrzynki wyblakły fornir z drewna gwałtownego przypominał barwę forniru z drewna orzechowego.

Często szybkiemu zniszczeniu ulegały krawędzie ścianki wieka i krawędzie ścianek bocznych skrzynki. Dlatego niektóre późniejsze egzemplarze były dekorowane (okute) dodatkowymi mosiężnymi ozdobnymi kątownikami, zabezpieczającymi fornirowane krawędzie mebla przed ubiciami, a przede wszystkim odłamaniami i odpryskami forniru.

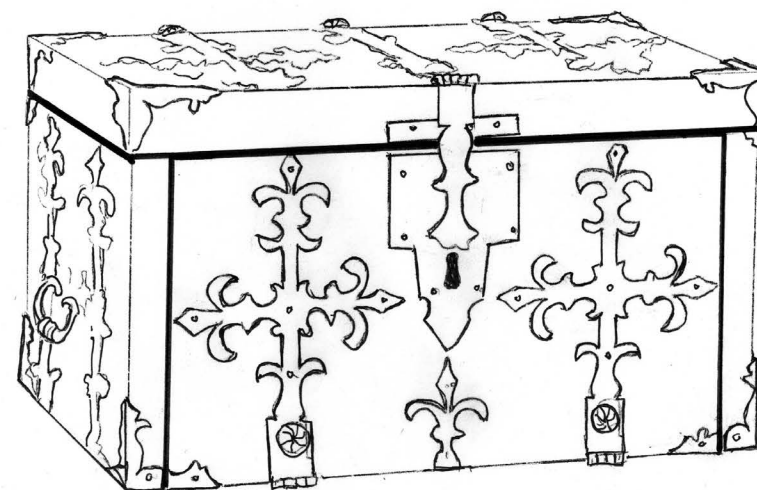

Rys. 4. Skrzynka z dodatkowymi mosiężnymi ozdobnymi kątownikami na krawędziach

Rys. J. Kazimirowicz, 2019 rok

Oznaką zniszczenia był także częściowy brak mosiężnych dekoracyjnych okuć, najczęściej blaszki na krawędzi wieka skrzyni, nad ozdobnym

szyldzikiem zamkowym, którego również czasem brakowało. Ze względu na niedostateczną wiedzę, która powinna wynikać z analizy porównawczej innych skrzynek tego typu, wtórne dorabianie czy rekonstrukcja szyldzika oraz dekoracyjnej blaszki na krawędzi wieka bywały nieprofesjonalne, znacznie różniły się od oryginalnych dekoracji mosiężnych i wręcz raziły wyglądem.

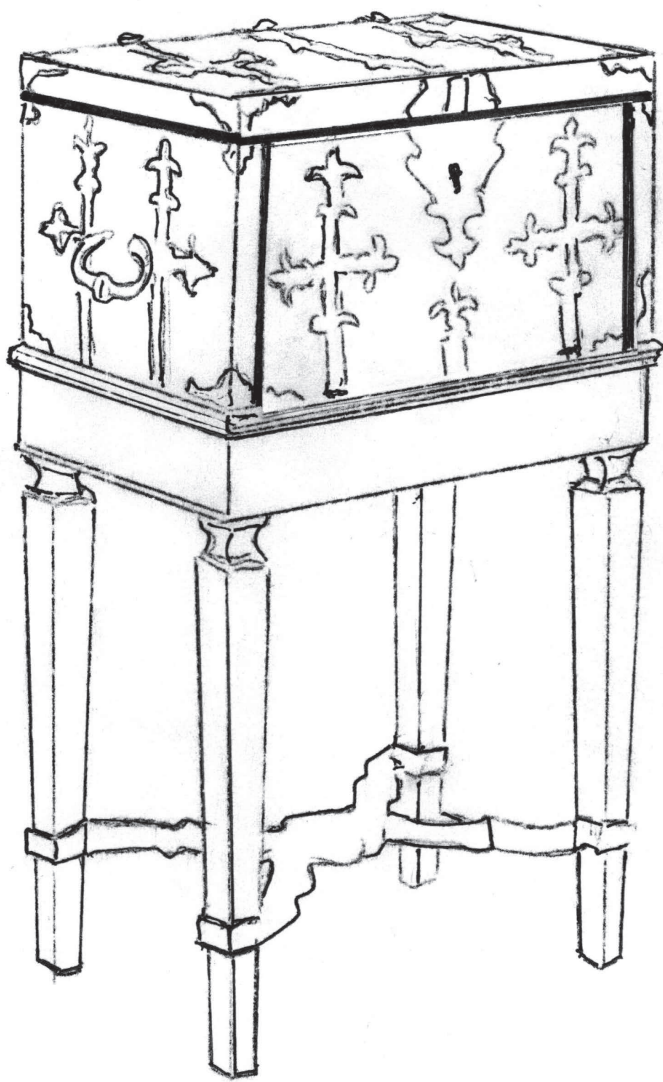

Rys. 5. Skrzynka z zamontowanymi wtórnie „brzydkimi” blaszkami zastępującymi zamek i fragment krawędzi wieka

Rys. J. Kazimirowicz, 2019 rok

Stoliki

Do skrzynek na kosztowności dobierano czasem lub specjalnie wykonywano podstawki i stoliki. Powierzchnia blatów była taka sama jak wymiar dna skrzynki.

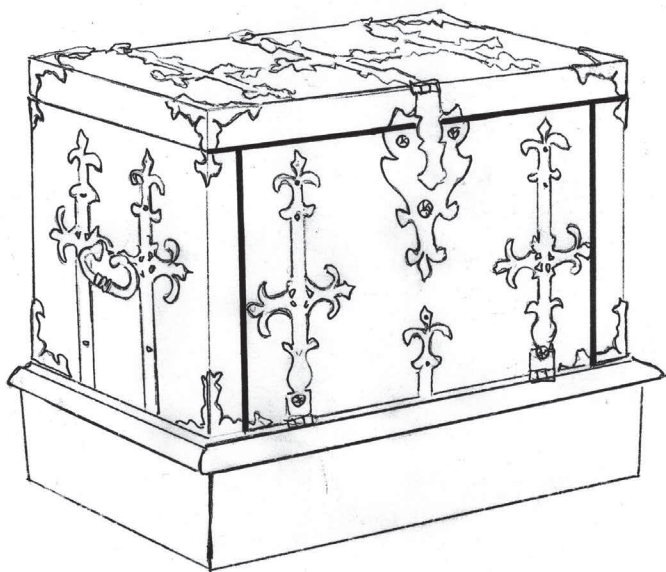
Rys. 6. Skrzynka połączona ze stolikiem

Rys. J. Kazimirowicz, 2019 rok

Fot. 15. Skrzynka spoczywająca na mahoniowym stoliku specjalnie dobranym do jej wymiarów

Źródło: *The Concise Encyclopaedia of Antiques*, London 1957, t. 3, tabl. 128 (il. C)

Rys. 7. Skrzynka wykonana razem z podstawką

Rys. J. Kazimirowicz, 2019 rok

Do lepszego złączenia jej z podstawką lub stolikiem służyły dwie śruby (scalające boki z dnem) przechodzące pionowo na wylot w ściankach bocznych. Można je było od góry dokręcić specjalnym kluczykiem, przez co ich dolne nagwintowane szpice wysuwały się w dół na około 2–3 cm poza dno skrzynki, co ilustrują zdjęcia skrzynki ze zbiorów prywatnych (fot. 16 i 17).

Fot. 16. Część otwartej skrzynki z widoczną śrubą przechodzącą na wylot w ścianie bocznej

Fot. J. Kazimirowicz, 2019 rok

Fot. 17. Fragment skrzynki, widok od dołu z widoczną wysuniętą (dokręconą) szpicą śruby

Fot. J. Kazimirowicz, 2019 rok

Dzięki temu można je było przykręcić do blatu lub podłoża (aby mebel nie przesuwiał się w czasie podróży statkiem czy powozem), co zabezpieczało go również przed kradzieżą. Gdy wieko skrzynki było zamknięte na kluczyk, odkręcenie śrub mocujących było niemożliwe. Potencjalny złodziej musiał ją wynieść razem z przykręconym stolikiem lub podstawką, a było to już bardziej kłopotliwe i skomplikowane ze względu na rozmiary mebla.

Skrytki

Omawiane skrzynki zawsze miały kilka małych skrytek. Były one umiejscowione (jak już wspomniano) wewnątrz mebla, w środkowej ścianie czołowej oraz w wysuwanej pionowej przegrodce między dwiema szufladami. W niektórych egzemplarzach skrytki znajdowały się także w wieku skrzynki, wtedy jego grubość była większa, co umożliwiało wygospodarowanie dodatkowej przestrzeni. Przykład takiego rozwiązania – z grubszym wiekiem – zobaczyć można na prezentowanych w niniejszym tekście ilustracjach tych mebli: fotografii 14 (z londyńskiego antykwariatu) i rysunku 5 (z „brzydkimi” blaszkami zasłaniającymi zamek). Odnaleziony został również na trzech fotografiach (fot. 18, 19, 20) i w kilkudziesięciu opisach zamieszczonych w książce pt. *Antique Boxes Inside And Out*:

Fot. 18. Skrzynka z grubszym wiekiem, w którym znajdują się skrytki – widok ogólny

Źródło: *Antique Boxes Inside And Out*, [b.m.w.] 2012, s. 47

XVII-wieczna skrzynia kapitańska fornirowana orzechem (*olster walnut*) z mosiężnymi okuciami. Prawdopodobnie należała do żeglarza, gdyż każdy bok ma otwory przechodzące przez korpus, pozwalające na jej montaż i utrzymanie w stałej pozycji podczas wzburzonego morza. Najbardziej intrygującą cechą skrzyni jest wielość skrytek. W środku wieka jest opadająca klapka, za którą znajduje się przestrzeń do przechowania. Jakkolwiek drewniane ramki tej przestrzeni mogą być usunięte, by ujawnić dwa małe sekretne miejsca. W miejscu po prawej stronie umieszczono monetę, w celu lepszej prezentacji. Korpus ma dwa dodatkowe tajne otwory. W podstawie skrzyni są dwie szufladki. Ścianka (przegródka) pomiędzy tymi szufladkami wysuwa się, na końcu jest jeszcze jedno sekretne miejsce. Te przestrzenie są bardzo małe i mogły pomieścić kilka złotych monet lub kamieni szlachetnych⁸.

8 *Antique Boxes Inside and Out*, [b.m.w.] 2012, s. 47 (przeł. D. Reniszewski).

Fot. 19. Ta sama skrzynka z otwartym wiekiem i odłożoną ścianką czołową. U dołu widoczna wysunięta spomiędzy szuflad przegrodka – schowek na bardzo małe przedmioty

Źródło: *Antique Boxes Inside And Out*, [b.m.w.] 2012, s. 47

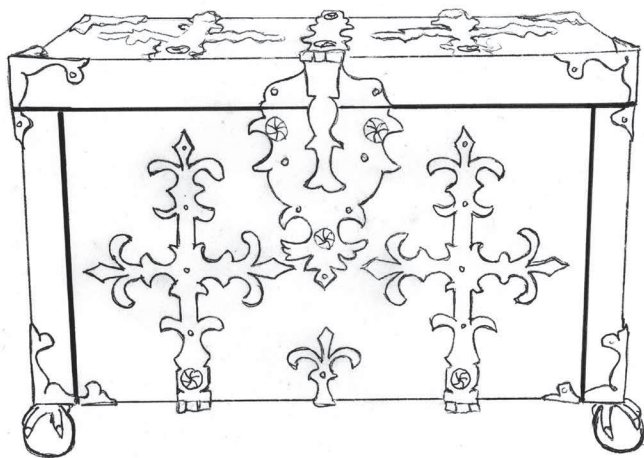
Fot. 20. Ta sama skrzynka z odłożoną ścianką czołową i otwartym wiekiem, na którym widać zamykaną na zasuwkę klapkę

Źródło: *Antique Boxes Inside And Out*, [b.m.w.] 2012, s. 47

Zmiany

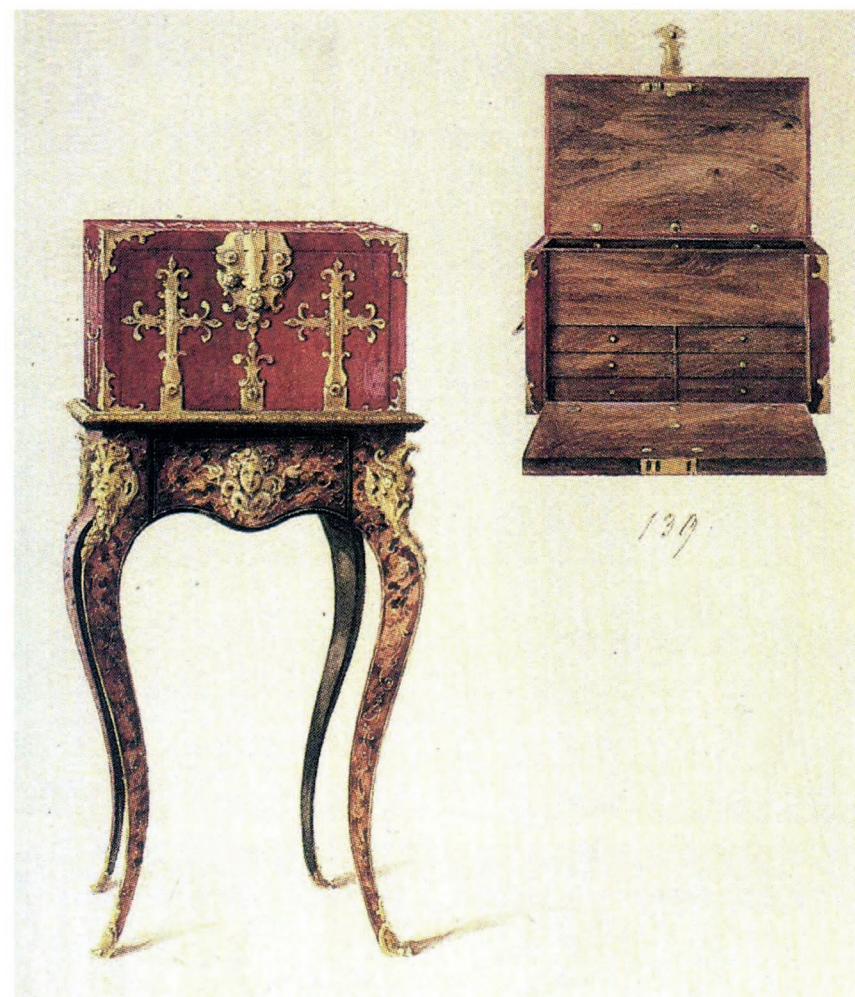
Model takiego mebla funkcjonował w różnej formie do końca XIX wieku. Jednak z upływającym czasem skrzynki te, ze względu na panujące mody oraz różne style w sztuce, wykonywano inaczej, modyfikowano i przerabiano.

Rys. 8. Skrzynka z dorobionymi w późniejszym czasie kulistymi (mosiężnymi) nóżkami

Rys. J. Kazimirowicz, 2019 rok

W 2. połowie XVIII wieku charakterystyczny sposób okleinowania fornirem „drewna ostrygowego” odszedł do lamusa. Do wyrobu mebla zaczęto używać innych gatunków drewna. Mniej lub bardziej zmieniał się wygląd okuć ozdobnych, już niekoniecznie z mosiądzu, a liczba szufladek w środku skrzyni była różna. Także skrytki i miejsca sekretne w późniejszych egzemplarzach były rzadkością. Przykład opisu skrzyni z XVIII wieku znajduje się we francuskiej książce pod tytułem *Antique Boxes Inside And Out*⁹. Mebel ten przedstawiony został na akwareli datowanej na połowę XIX wieku. Umieszczony jest na stolicku w stylu Ludwika XV, prawdopodobnie specjalnie dla niego wykonanym, określonym przez autorkę jako *coffret monte*.

Fot. 21. Zdjęcie przedstawia mebel umocowany na stoliku wykonanym specjalnie do jego wymiarów, obok otwarta skrzynka z widocznymi sześcioma szufladkami

Źródło: *Antique Boxes Inside And Out*, Paryż 1987, t. 1, ryc. 1738

Filmy

W ciągu wielu lat, jakie minęły od przeprowadzenia konserwacji tego obiektu¹⁰, autorowi kilka razy udało się zobaczyć taką skrzynkę podczas oglądania filmów fabularnych. Widocznie scenografowie pracujący przy ich produkcji uznali, iż mebel ten jest na tyle ciekawym i wizualnie efek-

9 *Antique Boxes Inside and Out*, Paryż 1987, t. 1, ryc. 1738.

10 Czas konserwacji podałem w opisie przebiegu prac konserwatorskich.

townym przedmiotem, iż w oparciu o scenariusz i czasowe ramy umiejscowienia akcji może być wykorzystany jako pierwszoplanowy rekwizyt w scenografii poszczególnych ujęć.

Fot. 22. Kadr filmu pt. *Casanova*

Źródło: *Casanova*, reż. L. Hallstrom, USA 2005

Fot. 23. Kadr filmu pt. *Pollyanna*

Źródło: *Pollyanna*, Wielka Brytania 1973

Podsumowanie

Omawiane skarbiczki były wyrobami luksusowymi, przeznaczonymi do przechowywania kosztowności, ważnych dokumentów czy korespondencji. Produkowano je dla ludzi zamożnych, wykonywano z rzadkich i cennych gatunków drewna, w specyficzny sposób okleinowano. W zależności od wielkości powierzchni ścianek zdobiono bardziej lub mniej rozbudowaną dekoracją odlewów z mosiądzu. Oprócz funkcji użytkowej spełniały także rolę dekoracyjną, razem z innymi meblami, sprzętami (wytworami) rzemiosła artystycznego i dziełami sztuki decydowały o klasie wystroju danego wnętrza domu mieszkalnego. Dziś są meblami rzadkimi o sporej wartości artystycznej i zabytkowej. Były wytwarzane od końca XVII wieku w Anglii i tam zachowało się najwięcej oryginalnych egzemplarzy (w lepszym bądź gorszym stanie). Odnaleźć je można również w innych krajach europejskich, a także poza naszym kontynentem, w muzeach, antykwariatach, domach aukcyjnych i kolekcjach prywatnych. W Polsce w toku badań poczynionych w związku z konserwowanym meblem zlokalizowano tylko dwa egzemplarze tych skrzynek, obydwa znajdują się w posiadaniu prywatnych właścicieli.

Podziękowania

Na zakończenie chciałbym złożyć podziękowanie panu Witowi Karolowi Wojtowiczowi, historykowi sztuki, wieloletniemu dyrektorowi Muzeum-Zamku w Łańcucie, autorowi części opisowej dokumentacji konserwatorskiej omawianego mebla, której fragmenty (stan zachowania, opis inwentaryzacyjny i komentarz) stały się podstawą do napisania tego artykułu. Gdyby nie jego wiedza na temat historii zabytkowego meblarstwa, badania nad obiektem i przeprowadzone konsultacje, być może do dzisiaj nie wiedziałbym, co było przedmiotem moich prac konserwatorskich.

Summary

The story of restoration of a certain jewel chest

The subject of the article is a box with a lid and a front side folding down to the base level, which was the subject of restoration work (the furniture was badly damaged) and the exploration of information regarding its purpose of use and time of creation, as before being accepted for restoration it

served as a money box located in one of the churches in the south-eastern Poland. The identification of the item was made on the basis of a comparison with similar furniture owned by European museums, antique shops, as well as those belonging to private collections and those appearing in descriptions and pictures in the subject literature. It has been established that the chest was intended for the storage of valuables (jewel chest). Made around 1680–1690 in England, it is a piece of furniture with metal fittings measuring 27.8 cm in height, 43.6 cm in width and 28.3 cm in depth, made of oak wood with the lid and the front wall covered with veneer panels in the *oysterwood* technique. Furthermore, the article discusses its complicated interior layout with miniature storage compartments and drawers as well as its lock and additional security features. The journal of conservation works presented in the publication allows to trace a complicated process that made the furniture to regain its former splendor and attractiveness, thanks to which it was also used as the foreground prop in the stage set of film shots.